

การบริหารการศึกษาไทยในอนาคต

รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย

พระสุรชัย สุรชโย, ดร.

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การบริหารการศึกษาของไทยในปัจจุบันถือได้ว่า ประสบผลสำเร็จได้ระดับหนึ่ง การพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาของไทยให้เจริญรุดหน้าดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ นับเป็นเรื่องที่ท้าทายความสามารถของผู้บริหารหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ แม้นักวิชาการหลายฝ่ายจะพยายามระดมความคิดเพื่อที่จะช่วยกันพัฒนาระบบการจัดการศึกษาของไทยแล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องมีการแสวงหาระบบและวิธีการที่เหมาะสมมาจัดดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

ทุกครั้งที่มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ จึงต้องมีการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาไทยที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างบูรณาการในทุกด้าน และหนึ่งในบรรดากระบวนการจัดการบริหารการศึกษาที่ได้รับการยอมรับ และมีการนำเสนอในหลากหลายแง่มุมมากที่สุดก็คือ การจัดการบริหารการศึกษาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา เพราะมีลักษณะสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการจัดการศึกษาที่ยึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีลักษณะเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรมที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทางทฤษฎี

ด้วยเหตุที่แนวคิดของพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญานี้เอง การเรียนรู้กระบวนการบริหารการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาของไทยในอนาคตให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะฉะนั้น การนำเสนอเนื้อหา เรื่อง “การบริหารการศึกษาไทยในอนาคต” ในบทนี้ จึงได้กำหนดขอบข่ายของเนื้อหาโดยเริ่มจากหัวข้อความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของการศึกษา และกระบวนการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

กระบวนการบริหารการศึกษาตามแนวคิดของนักการศึกษาชาวตะวันตกมีการกล่าวถึงไว้อย่างหลากหลาย แต่ในที่นี้ขอนำเสนอแนวคิดของกระบวนการบริหารการศึกษาที่รู้จักในรูปของอักษรย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDCoRB” ได้แก่

๑. P = Planning หมายถึง การวางแผนล่วงหน้าว่าองค์กรจะต้องทำอะไรบ้างเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

๒. O = Organizing หมายถึง การจัดองค์การ การกำหนดโครงสร้าง การแบ่งส่วนงาน การจัดสายการบังคับบัญชา และการกำหนดตำแหน่งหน้าที่

๓. S = Staffing หมายถึง การบริหารงานบุคคล ได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนา การสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน การประเมินผลงาน การพิจารณาความดีความชอบ การให้สวัสดิการ และการให้พ้นจากงาน

๔. D = Directing หมายถึง การอำนวยการ การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการและการควบคุมบังคับบัญชา

๕. Co = Co-ordinating หมายถึง การประสานงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือ เพื่อดำเนินการไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๖. R = Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานขององค์กร เพื่อให้สมาชิกขององค์กรทราบความก้าวหน้าของการดำเนินงาน

๗. B = Budgeting หรือ การจัดทำงบประมาณ หมายถึง การทำโครงการจัดสรรงบประมาณ การทำบัญชี และการควบคุมค่าใช้จ่ายให้รอบคอบรัดกุมและตรวจสอบ^๑

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบหรือนอกระบบก็ตาม ต้องมีการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานกิจการนักเรียน การบริหารงานประเมินความดีความชอบ การบริหารงานอาคารสถานที่ การบริหารงานกิจการนักเรียน การบริหารงานสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความคิด และทัศนคติที่ดี

^๑ สำนักงานบริหารการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งประเทศไทย, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการบริหารการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๑๑.

จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของการศึกษา

๑) จุดมุ่งหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษาจะต้องทำให้คนเข้าใจชีวิต นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกฝนพัฒนา ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตมากที่สุด โดยมองการศึกษากับชีวิตเป็นเรื่องเดียวกันว่า “จุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต หรือการศึกษาเป็นกิจกรรมของชีวิต ด้วยชีวิต และเพื่อชีวิต”^๒ ซึ่งบุคคลที่เป็นต้นแบบทางการศึกษา คือ พระพุทธเจ้าโดยอธิบายว่า เมื่อก่อนที่จะทรงฝึกพระองค์ก็เป็นมนุษย์อย่างพวกเรานี้ เราจึงมีศักยภาพที่จะฝึกให้ประเสริฐอย่างพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ประเสริฐอย่างยิ่ง ได้ตรัสรู้สัจธรรมเราจึงตั้ง “พุทธะ” ขึ้นมาเป็นแม่แบบว่า คุณสมมุติที่ฝึกดีถึงที่สุดแล้วจะมีปัญญารู้สัจธรรม บริสุทธิ์ หลุดพ้น เป็นอิสระ อยู่เหนือโลกธรรมมีความสุข มีชีวิตที่ติงามมีคุณธรรม ความดีงามที่สมบูรณ์ เป็นที่พึ่งของชาวโลก เลิศประเสริฐขนาดนี้^๓

จุดมุ่งหมายของการศึกษาในแง่ที่เป็นหน้าที่พื้นฐานที่สำคัญ สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษามีหน้าที่ ๒ ประการ คือ หน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยา (ถ่ายทอดความรู้) ได้แก่ การถ่ายทอด รักษา ส่งเสริมเพิ่มพูน วิชาการและวิชาชีพ และหน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ติงามถูกต้องและการฝึกฝนพัฒนาตนให้ถึงความสมบูรณ์พร้อม จุดมุ่งหมายนี้ถือเป็นหน้าที่ที่เป็นเรื่องของการศึกษาแท้ ๆ เป็นเนื้อตัวแท้ของการศึกษา^๔ จากข้อความข้างต้นสามารถแบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. จุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยา จุดมุ่งหมายของการศึกษาชนิดนี้เป็นการศึกษาภายนอกที่จะต้องอิงอาศัยวัตถุภายนอกเป็นหลักซึ่งเรียกว่า “ปรโตโฆสะ” หมายถึง การอาศัยความรู้ภายนอกเป็นฐานสำคัญ ปัจจัยที่จะทำให้การถ่ายทอดความรู้ได้ดั่งนั้น พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า ไม่มีใครจะทำหน้าที่นี้ได้ดีที่สุดเท่ากับครู นอกจากครูจะทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้โดยตรงแล้ว สังคมและธรรมชาติแวดล้อมก็เป็นปัจจัยหนุนให้เกิดความสมดุลต่อการพัฒนาด้านนี้เป็นอย่างดี

ดังนั้น โรงเรียน (หรือครู) จึงจำเป็นต้องสอนวิชาการต่าง ๆ ตลอดจนการฝึกฝนอบรมให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ ความชำนาญอย่างดีเลิศ ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตในเบื้องต้นของผู้ศึกษา ให้ได้รับประโยชน์สูงสุด ให้เกิดความสำเร็จตามความถนัดและความสนใจของผู้ศึกษา การถ่ายทอดประเภทนี้จัดว่า เป็นเพียงอุปกรณ์ที่ผู้ศึกษาจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเลี้ยงชีพเท่านั้น

^๒ พระราชวรมุนี (ป. อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๙-๑๐.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^๔ พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต), *การศึกษาสากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*, หน้า ๕๗-๕๘.

๒. จุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จากการศึกษาจุดมุ่งหมายในข้อแรกแล้วพบว่า การถ่ายทอดความรู้จากผู้อื่นที่เรียกว่า โปรโตโมส ซึ่งเป็นการถ่ายทอดศิลปวิทยานั้น การถ่ายทอดนั้นแม้จะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อผู้รับการศึกษาก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถให้ผู้รับการศึกษาบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ ก็เนื่องมาจากว่าการศึกษาที่แท้จริงคือการศึกษาชีวิตของตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเองและสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ด้วยตนเองได้ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยการพัฒนาภายในหรือการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ภายในเรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือการศึกษาชีวิตและสรรพสิ่งโดยพิจารณาด้วยใจอันแยบคาย มีการคิดถุวิธีความรู้จักคิดหรือคิดเป็น^๕

ดังนั้น การศึกษาโดยใช้องค์ประกอบภายใน คือ การพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองนี้ เป็นการศึกษานในส่วนที่สามารถจะกระตุ้น ก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงภายในเพื่อให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์หรือเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่แท้จริงได้ซึ่งถือว่าเป็นขั้นสุดท้าย มนุษย์ที่สมบูรณ์คืออะไร “มนุษย์หรือชีวิตที่สมบูรณ์นั้น คือ การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา อยู่อย่างไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน อยู่อย่างอิสระ อยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ หรืออยู่อย่างไม่มีทุกข์”^๖ มนุษย์ที่สมบูรณ์จึงเป็นบุคคลที่มีจิตใจเป็นอิสรภาพจากการครอบงำด้วยวิชา รู้จักตนเอง ไม่ถูกปัญหาหรือพันธนาการครอบงำดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับสังคมตลอดถึงธรรมชาติแวดล้อมซึ่งก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ฝ่ายเดียว

ฉะนั้น โปรโตโมส จึงเป็นปัจจัยตัวหนึ่งให้เกิดโยนิโสมนสิการ ในส่วนของโยนิโสมนสิการนี้ผู้รับศึกษานั้นต้องเป็นผู้คิดพิจารณาเหตุต่าง ๆ เพื่อให้เกิดปัญญาและนำมาแก้ปัญหาได้ การคิดในการแก้ปัญหานี้จึงเกิดขึ้นโดยตรงต่อผู้ได้รับการศึกษา และองค์ประกอบภายใน ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบภายนอกคือกัลยาณมิตรคอยสนับสนุน ซึ่งทั้งองค์ประกอบภายในและองค์ประกอบภายนอกจะต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงคอยสนับสนุนกันอยู่เสมอ จุดหมายทั้ง ๒ ประการนี้จึงทำให้ทราบว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่คอยสนับสนุนกันและกันและเชื่อมโยงสัมพันธ์สอดคล้องกันเสมอ

๒) องค์ประกอบของการศึกษา

เมื่อการศึกษานั้นก็ได้แยกออกไปจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จุดมุ่งหมายของการศึกษากับจุดหมายของชีวิตเป็นอันเดียวกันแล้ว ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการศึกษาโดยพิจารณาจากแนวคิดเรื่องครู นักเรียน โรงเรียน หลักสูตร องค์ประกอบภายในและองค์ประกอบภายนอกได้แก่

^๕ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์, ๒๕๐๐), หน้า ๑๔๓.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*, หน้า ๙๓.

๑. **แนวคิดเรื่องครู** ในแนวคิดเรื่องครูนั้น คำว่า “ครู” โดยมองที่หน้าที่และคุณธรรมเป็นหลัก ตามที่ปรากฏในสังคาลสูตร ครู จัดว่าเป็นบุคคลสำคัญเบื้องขวาในทิศทั้ง ๖^๗ เป็นบุคคลที่ควรแก่บูชา เคารพ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่ง ครูนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของครูที่ดี มี ๘ ประการ ได้แก่ ๑) มีความรู้ดี ๒) มีการเตรียมการสอน ๓) มีบุคลิกภาพที่ดี ๔) มีความประพฤติดี ๕) รู้ความมุ่งหมายการศึกษา สอนให้รู้และเข้าใจจุดหมายปลายทางของการศึกษา สอนให้นักเรียนรู้จักคิดเป็น ทำเป็น ๖) มีจิตวิทยา ครูควรมีจิตวิทยาเพื่อจะได้นำมาประยุกต์ใช้กับการสอนของตน ๗) มีการปกครองที่ดี ครูที่ดีต้องเป็นผู้เที่ยงตรง ให้ความสนใจนักเรียนทุกคน หมั่นเอาใจใส่ดูแลการเรียนและความประพฤติของนักเรียน ๘) มีการวัดผล เพราะทำให้ครูได้ทราบผลแห่งการสอนของตนว่าผลเป็นอย่างไร นักเรียนมีความเข้าใจหรือไม่^๘

๒. **แนวคิดเรื่องนักเรียน** บทบาทหน้าที่ของนักเรียนไว้ว่า “นักเรียน คือ ผู้มีหน้าที่ในการศึกษา และสร้างการศึกษา (ปัญญาและคุณธรรม) ให้เกิดแก่ตนเองหรือการทำตนให้เป็นผู้มีการศึกษา”^๙

๓. **แนวคิดเรื่องโรงเรียน** บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนนั้นเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้และเป็นสถานที่ที่อำนวยความสะดวกต่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น จึงนำหลักธรรมเรียกว่า “รุ่งอรุณของการศึกษา” มาใช้ปรับปรุงเป็นบรรยากาศภายในโรงเรียน แสดงลักษณะอันเป็นปัจจัยสนับสนุนองค์ประกอบภายนอกไว้ ๗ ประการ ได้แก่^{๑๐} ๑) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้รู้จักเลือกหา แหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี ๒) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้นักเรียนมีชีวิตอยู่กับสังคมอย่างเป็นระเบียบ ๓) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้ มีแรงจูงใจใฝ่รู้ รู้จักสร้างสรรค์สิ่งที่ดีถูกต้อง เรียกว่า ฉันทะ ทำให้เกิดความพอใจในสิ่งดีงาม ความจริง ความสงบ เป็นสิ่งแสดงออกจากแรงจูงใจใฝ่สร้างสรรค์ ๔) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้ มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างมีศักยภาพ ด้วยความแน่วแน่ เพื่อพัฒนาศักยภาพในความเป็นมนุษย์ที่เป็นสัตว์ประเสริฐ สามารถฝึกฝนได้ และให้การศึกษาพัฒนา จิตเต็มความสามารถของตน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ๕) โรงเรียนต้องสร้าง บรรยากาศให้นักเรียนมีการปรับปรุงทัศนคติตลอดทั้งความเชื่อ แนวความคิด ความเข้าใจ มีค่านิยมที่ดี งาม ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นไปตามเหตุและปัจจัย หรือโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ แห่งความ

^๗ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๘/๑๖๔-๑๖๕.

^๘ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๙๗-๑๐๑.

^๙ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า ๑๓๔ .

^{๑๐} ดุราลัยเอียดโน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาสากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๒๑๔-๒๒๘.

เป็นอยู่อย่างสมเหตุสมผล ๖) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้นักเรียนมีสติสัมปชัญญะ กระตือรือร้น อยู่ตลอดเวลา พร้อมที่จะเปลี่ยนตนเองให้ทันตัว มีการเรียนรู้ พัฒนาตัวเอง เร่งรัดการงานต่าง ๆ ไม่ปล่อยปะละเลย ในด้านการศึกษา จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ๗) โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศให้นักเรียนมีการแก้ไขปัญหาและพึ่งตนเองได้ด้วยความคิดรู้จักพิจารณา รู้จักสำนึกมองเห็นคุณค่า และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ หรือสถานการณ์จากประสบการณ์เรียนรู้ที่ถูกต้อง คิดแก้ไขปัญหา รู้จักคิด วิเคราะห์สืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริงให้ได้ ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ

ทั้งหมดนี้ต้องมีการบูรณาการสถาบันการศึกษาเข้าในระบบจริยศึกษาของชุมชนหรือ บูรณาการจริยศึกษาของโรงเรียนให้เข้ากับระบบจริยศึกษาของชุมชน การศึกษาไม่ใช่เป็นงานผูกขาด โรงเรียนแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะจริยศึกษาซึ่งเป็นภารกิจที่ชุมชนหรือสังคมทุกส่วนจะต้องร่วมมือ ประสาน โดยที่โรงเรียน วัด และบ้านมีส่วนอยู่ในระบบจริยศึกษาอย่างกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน^{๑๐} แต่หากให้โรงเรียน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อบ้าน วัด สังคมและชุมชนนั้นและอาศัยกันและกันที่จะ พัฒนาการศึกษาให้ถึงจุดหมายที่แท้จริง

๔. แนวคิดเรื่องหลักสูตร ในประเด็นเรื่องของหลักสูตร ควรเสนอให้มีการนำหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้และบรรจุไว้ในหลักสูตรของการศึกษา เพราะหลักธรรมที่ปรากฏ ในพระพุทธศาสนานั้นมีเหตุมีผลสามารถแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกได้ดี เป็นหลักสูตรที่ครอบคลุมชีวิตทั้งหมด ศึกษาชีวิตทุกแง่มุมและเพื่อให้เกิดความเข้าใจชีวิต จึงจะพัฒนา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕. องค์ประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการอันเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี โยนิโสมนสิการนั้นมีความสำคัญอย่างไร มีพุทธพจน์ที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ปรากฏอยู่มากมาย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน สิ่งที่เป็นนิมิต มาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อนเพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ฉะนั้น เหมือนกัน ดูกรภิกษุทั้งหลายอันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) พึงหวังข้อนี้ได้ว่าจักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘^{๑๒} แบ่งเป็น ๑๐ ประการ ได้แก่^{๑๓} ๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) วิธีคิดแบบแยกส่วนประกอบ ๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันสภาวะธรรมชาติ ๔) วิธีคิด

^{๑๐} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา*, หน้า ๓๗-๓๘.

^{๑๒} ส.ม.(บาลี) ๑๙/๕๕/๒๓-๒๔.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*, หน้า ๖๗๖-๗๐๙.

แบบอริยสัจจ ๕) วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ ๖) วิธีคิดแบบเห็นโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามสิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่น บอกว่าก่อนจะแก้ปัญหาก็ต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไปให้ดีก่อน หรือก่อนจะละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นได้ว่าการละและไปหา นั้น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบสมควรและดีจริง ๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวปฏิเสวนา ๘) วิธีคิดแบบอูบายปลุกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า การวิจัยแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา ๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีธรรมอารมณ์เป็นที่ตั้ง ๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวิทยา

๖. องค์ประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ คือ เครื่องชักจูงจากภายนอก ฝ่ายที่ดี โดยเฉพาะคือ กัลยาณมิตร ทั้งผู้ที่เสวนาคบหาใกล้ชิด และหมายถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชนที่ดี เป็นต้น^{๑๔} องค์ประกอบภายนอกของการศึกษา คือ กัลยาณมิตร หรือสิ่งแวดล้อมที่ดี มีความสำคัญมาก ดังนั้น การหากัลยาณมิตรที่ดีคอยแนะนำสั่งสอน รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูล เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาตนเองและเป็นสิ่งสนับสนุนองค์ประกอบภายในเป็นอย่างดี

กระบวนการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิต มองชีวิตเป็นทั้งกระบวนการ โดยไม่แยกออกกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้นำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน และได้กล่าวย้ำหลักการศึกษิตตามแนวทางแห่งไตรสิกขาไว้ว่า “มนุษย์เกิดมาแล้วต้องมีสิกขา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา หรือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก คือต้องเรียน ต้องฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่มีการศึกษามนุษย์จะมีชีวิตที่ดีไม่ได้ อันนี้เป็นเรื่องธรรมชาติ”^{๑๕} ฉะนั้นจึงควรนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติและพัฒนาตนเองให้ครบทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

^{๑๔} พระราชวรมณี (ประยูรช ษยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, หน้า ๓๑.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

๑. **ศีล** ได้แก่ การพัฒนาด้านพฤติกรรมทางกาย-วาจา และการใช้อินทรีย์ ศีลเป็นการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอก หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมด้วยการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคม มีเพื่อนมนุษย์ ญาติพี่น้อง ทางวัตถุที่เป็นปัจจัย ๔ มีสิ่งของเพื่อบริโภค เครื่องใช้สอย อุปกรณ์เทคโนโลยี ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ต้องจัดการศึกษาเรียนรู้เพื่อให้มนุษย์มีพฤติกรรมทางกายและวาจา สร้างอินทรีย์สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทำให้เกิดพฤติกรรมสมดุลกัน เริ่มตั้งแต่การดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพของตน ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทำลายสังคมแต่เป็นการสรรสร้างเพื่อเกื้อหนุนสังคม ชุมชน^{๑๖} จากความหมายของศีลกับการศึกษา ก็เพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีระเบียบวินัย ควบคุมตนเองได้ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์เกี่ยวกับศีลนั้น ท่านได้จัดแบ่งศีลกับการศึกษาออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ศีลช่วยทำให้เกิดวินัยเป็นแม่บทของชุมชน มองที่คนอยู่ร่วมกันเป็นหน่วยงาน ชุมชน องค์กร ตลอดทั้งประเทศชาติ ย่อมมีการส่งเสริม เรียนรู้กฎหมาย เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ ๒) ศีลช่วยทำให้เกิดการสำรวมอินทรีย์ ๓) ศีลช่วยให้หาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ (อาชีพปาริสุทธิ) ทำให้เกิดพฤติกรรมปกติในการแสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีพ ๔) ศีลช่วยในการเสพบริโภคปัจจัยด้วยสติปัญญา ก่อให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคที่ถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเอง สังคม แก่โลก รู้จักวิธีบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยความพอเพียงกับความจำเป็นของการดำรงชีวิต บริโภคด้วยความตระหนักถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต บริโภคด้วยการพิจารณาจัดสรร ควบคุม และการละเว้น รวมทั้งเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งทำลายสุขภาพ เป็นต้น^{๑๗}

๒. **สมาธิ** ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจ สมาธิเป็นวิธีฝึกฝนพัฒนาจิตใจ หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมแห่งจิตใจให้เกิดสุขภาพที่ดี มีจิตใจปลอดโปร่ง สบาย ปราศจากความโลภ เป็นการฝึกฝนเพื่อความสงบใจ ความตั้งใจ เพื่อสร้างแรงจูงใจ โดยเชื่อมโยงสภาพจิตใจที่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นตัวสำคัญ เพื่อให้เกิดความเมตตากรุณา มีความรักใคร่ในเพื่อนมนุษย์ ด้วยการไม่เบียดเบียนทั้งด้วยการกระทำ ด้วยความคิด ทำให้จิตมีพลังมั่นคงแน่วแน่ต่อความดีงาม ดังนั้น บุคคลที่ผ่านการเรียนรู้เรื่องสมาธิ มีการฝึกฝนพัฒนาจิต ย่อมทำให้จิตมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น การศึกษาเรียนรู้แล้วฝึกสมาธิ ย่อมทำให้จิตมีคุณภาพ ประณีต ประเสริฐ ๒) การศึกษาเรียนรู้สมาธิแล้วฝึกฝนพัฒนาจิตใจ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๑๑-๑๗.

ให้มีประสิทธิภาพ ๓) การศึกษาเรียนรู้สมาธิแล้วฝึกฝนพัฒนาจิตให้มีความสุข เกิดภาวะเกื้อหนุนสุขภาพจิตใจในทางที่ดี^{๑๘}

๓. ปัญญา ได้แก่ การพัฒนาด้านสติปัญญา เป็นการฝึกฝนพัฒนาความรู้ หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา เมื่อบุคคลได้ผ่านการศึกษาแล้ว ย่อมเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องว่า ทำไมคนเราต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำไมต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อบุคคลไม่เบียดเบียนกัน มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันแล้ว ย่อมเกิดผลดีต่อตนเองและสังคม ทำให้มองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการทำความดี ฉะนั้น ความรู้ความเข้าใจเหตุผลทำให้เกิดปัญญา ซึ่งทำให้จิตใจมีความพร้อมในการสร้างคุณธรรมและมีความสุข^{๑๙}

ผลของการศึกษาพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ มีความสามารถแล้ว ปัญญาช่วยทำให้เกิดการเกื้อหนุนแก่จิตใจ เกิดความปลอดภัยโปร่งสบายเป็นอิสระได้ ซึ่งลักษณะการพัฒนาปัญญาช่วยกว้างขวาง ได้แก่ ๑) การศึกษาพัฒนาปัญญาช่วยทำให้การดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ๒) การศึกษาพัฒนาปัญญาช่วยทำให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ๓) การศึกษาพัฒนาปัญญาช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต^{๒๐}

รวมความว่า กระบวนการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีศีลคือ เป็นเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในโลก ลึกลงเข้าไป เป็นเรื่องของจิตใจ ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่สมาธิ ซึ่งทำให้จิตมั่นสนิทได้ที่เป็นกัมมณี คือ เหมาะที่จะใช้งาน เริ่มตั้งแตงานช่วยให้เกิดกุศลคือคุณสมบัตินี้ต่าง ๆ เจริญงอกงาม และสามารถไปจนถึงงานพัฒนาปัญญา แต่ถ้าจะเอาเพียงปัญญาไม่มีศีล ไม่มีสมาธิเป็นฐาน ก็จะจุ่นจ้าน จับจด วุ่นวาย ไม่ใช่ปัญญาที่แท้จริง ต้องมีทั้งศีล ทั้งสมาธิครบ และต้องบรรจบที่ปัญญา

สรุป

การศึกษาเรื่อง การบริหารการศึกษาไทยในอนาคต ในบทนี้ มีประเด็นศึกษาแบ่งเป็น ๓ ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ (๑) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา (๒) จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของการศึกษา และ (๓) กระบวนการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ประเด็นศึกษาทั้งหมดมีสาระสำคัญพอสรุปได้แก่ ประเด็นศึกษาที่ ๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา ในที่นี้ได้นำเสนอแนวคิดของกระบวนการบริหารการศึกษาที่รู้จักในรูปของอักษรย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDCoRB” ประเด็นศึกษาที่ ๒ จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของการศึกษา การพูดถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาในที่นี้ได้

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๒๑.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, หน้า ๕๐.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๒๒-๒๔.

เสนอจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา ประเด็นศึกษาที่ ๓ กระบวนการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เนื่องจากการศึกษาเป็นเรื่องของชีวิต มองชีวิตเป็นทั้งกระบวนการ เพื่อพัฒนาคนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงควรนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของชาติ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะของตนเองให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ๑) **ศีล** ได้แก่ การพัฒนาด้านพฤติกรรมทางกาย-วาจา และการใช้อินทรีย์ เป็นการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอก หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมด้วยการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ๒) **สมาธิ** ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจ สมาธิเป็นวิธีฝึกฝนพัฒนาจิตใจ หมายถึง การศึกษาช่วยพัฒนาพฤติกรรมแห่งจิตใจให้เกิดสภาพที่ดี มีจิตใจปลอดโปร่ง สบาย ปราศจากความโลภ เป็นการศึกษาเพื่อความสงบใจ ๓) **ปัญญา** ได้แก่ การพัฒนาด้านสติปัญญา เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญาระดับตัวบุคคล เมื่อบุคคลได้ผ่านการศึกษแล้ว ย่อมเกิดความรู้อย่างถูกต้องว่า ทำไมคนเราต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำไมต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.
- _____. การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒.
- _____. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.
- _____. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พระราชวรมุนี (ประยูรธ ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.
- _____. ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์, ๒๕๐๐.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียร ทั้งทองมะดัน. “การศึกษาในพระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องศูนย์กลางทางการศึกษา”. ใน **พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์**. รวบรวมโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สำนักงานบริหารการศึกษพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งประเทศไทย, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการบริหารการศึกษพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

สาโรช บัวศรี. **รากแก้วการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.